

ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԳԻՏԱԿԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)

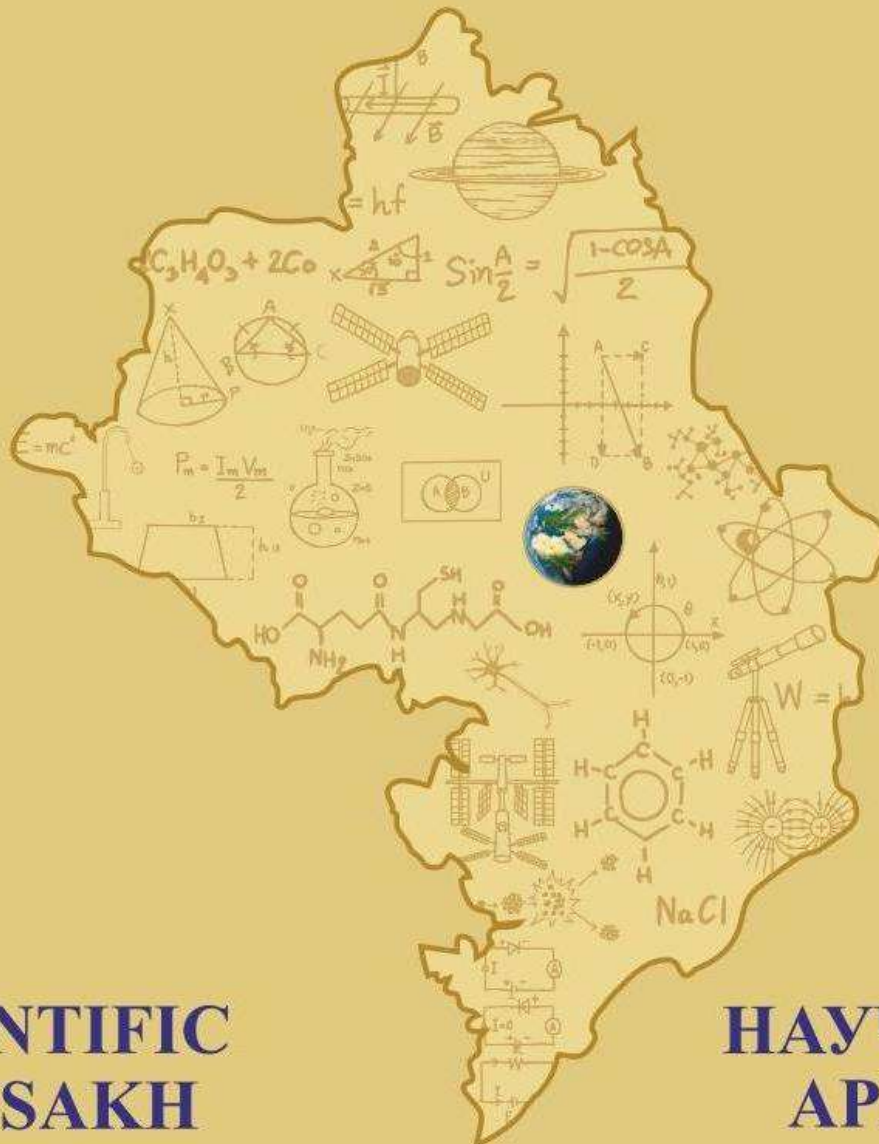
ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԴԱՆ

«ԶԱՆԳԵԶՈՒՐԻ
ՊՂՆՁԱՄՈՒԼԻԲԳԵՆԱՅԻՆ
ԿՈՄԻՏԵԱՑ» ՓԲԸ

ԳԻՏԱԿԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻՎՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ
SCIENTIFIC ARTSAKH
НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 1(2), 2019

«Գիտական Արցախ» պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

The «Scientific Artsakh» journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the main results and provisions of doctoral and candidate theses established by the Higher Attestation Committee of the Republic of Armenia (HAC RA).

Журнал «Научный Арцах» включен в список научных периодических изданий, приемлемых для публикации основных результатов и положений докторских и кандидатских диссертаций, установленных Высшим аттестационным комитетом Республики Армения (ВАК РА).

ԱԵԳՄՄ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2019

Հրատարակության է երաշխավորվել Երևանի պետական համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Рекомендовано к публикации решением ученого совета Ереванского государственного университета

Recommended for Publication by the Yerevan State University Academic Council Decision

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՐԴ

Լախագահ՝ Արամ ՄԻՄՆՅԱՆ ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Թեհմինա ՍԱՐՈՒԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Անդամներ՝

Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Հրանտ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Դավիթ ԲԱԲԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Վահրամ ԲԱԼԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Խաչիկ ԳԱԼՍՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Զուլիետա ԳՅՈՒԼԱՍԻՐՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Վլադիսլավ ԳՐՈՒԶԴԵՎ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
Գևորգ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արման ԵՂԻՎԱԶՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Մարել ԺԵՅՄՈ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
Վալենտինա ԼԱՊԵՎԱ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
Օտտո ԼՈՒԻՏԵՐՅԱՆՆԻ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Չամբուրգ, Գերմանիա)
Նազիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Սուշել ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Գագիկ ԴԱԶԻՆՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Վշոտ ՍԱՐԿՈՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Էդիկ ՄԻՆԱՍՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Կարին ԼԵՐՍԻՍՅԱՆ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
Հայկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Մաքսիմ ՎԱՍԿՈՎ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
Գարիկ ԲԵՌՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Տիգրան ԶՈՂԱՐՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գիտական Արցախ, № 1(2), 2019, Երևան, ԱԵԳՄՄ հրատ., 2019, 480 էջ:

Scientific Artsakh, № 1(2), 2019, Yerevan, UYSSA publ., 2019, 480 pages.

Научный Арцах, № 1(2), 2019, Ереван, Изд. ОМУСА, 2019, 480 страниц.

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 2019թ. 1-ին համարում տեղ են գտել հասարակական գիտությունների արդի հիմնախնդիրների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետությունը, Արցախի Հանրապետությունը, Բելառուսի Հանրապետությունը, Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը, Լեհաստանը, Շվեյցարիան և Ռուսաստանի Դաշնությունը ներկայացնող 50 անվանի ու երիտասարդ գիտնականների աշխատանքները:

In the first issue of the «Scientific Artsakh» journal in 2019 the works on topical issues of social sciences by 50 well-known and young scientists representing Republic of Armenia, Republic of Artsakh, Republic of Belarus, the Islamic Republic of Iran, Poland, Switzerland and the Russian Federation are published.

В первом номере за 2019-ый год журнала «Научный Арцах» опубликованы работы по актуальным проблемам общественных наук, авторами которых являются 50 известные и молодые ученые, представляющие Республику Армения, Республику Арцах, Республику Беларусь, Исламскую Республику Иран, Польшу, Швейцарию и Российскую Федерацию.

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Director of Institute for Armenian Studies of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Ph.D in Law, Associate Professor

Deputy Editor-in-Chief: Tehmina MARUTYAN, Ph.D in Philology, Associate Professor

Members:

Artsrun AVAGYAN, Doctor of Philology, Professor
Hrant AVANESYAN, Doctor of Psychology, Professor
David BABAYAN, Doctor of History, Associate Professor
Vahram BALAYAN, Doctor of History, Professor
Gevorg DANIELYAN, Doctor of Law, Professor
Khachik GALSTYAN, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
Gagik GHAZINYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
Vladislav GRUZDEV, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)
Julietta GYULAMIRYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Nazik HARUTYUNYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Moushegh HOVSEPYAN, Doctor of Philology, Professor
Garik KERYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Tigran KOCHARYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Valentina LAPAEVA, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)
Otto LUCHTERHANDT, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)
Ashot MARKOSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Edik MINASYAN, Doctor of History, Professor
Karen NERSISYAN, Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor
Hayk SARGSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Yuri SUVARYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Economic Sciences, Professor
Maksim VASKOV, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)
Arman YEGHIAZARYAN, Doctor of History, Associate Professor
Marek ZEJMO, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: Арам СИМОНЯН, директор Института арменоведческих исследований ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор

Главный редактор: Аветик АРУТЮНЯН, кандидат юридических наук, доцент

Заместитель главного редактора: Теймина МАРУТЯН, кандидат филологических наук, доцент

Члены:

Арцрун АВАГЯН, доктор филологических наук, профессор
Грант АВАНЕСЯН, доктор психологических наук, профессор
Назик АРУТЮНЯН, доктор педагогических наук, профессор
Давид БАБАЯН, доктор исторических наук, доцент
Ваграм БАЛАЯН, доктор исторических наук, профессор
Максим ВАСЬКОВ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
Хачик ГАЛСТЯН, доктор политических наук, доцент
Владислав ГРУЗДЕВ, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
Джюльетта ГЮЛАМИРЯН, доктор педагогических наук, профессор
Геворг ДАНИЕЛЯН, доктор юридических наук, профессор
Арман ЕГИАЗАРЯН, доктор исторических наук, доцент
Мареk ЖЕЙМО, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
Гарик КАЗИНЯН, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
Гарик КЕРЯН, доктор политических наук, профессор
Тигран КОЧАРЯН, доктор политических наук, профессор
Валентина ЛАПАЕВА, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
Отто ЛЮХТЕРХАНДТ, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
Ашот МАРКОСЯН, доктор экономических наук, профессор
Эдик МИНАСЯН, доктор исторических наук, профессор
Карен НЕРСИСЯН, кандидат экономических наук, доцент
Мушег ОВСЕПЯН, доктор филологических наук, профессор
Гайк САРГСЯН, доктор экономических наук, профессор
Юрий СУВАРЯН, академик НАН РА, доктор экономических наук, профессор

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՔԵՇԵՆՅՈՒՆ, REVIEWS

Տաթևիկ Հայրապետյան. Ներքաղաքական գործընթացներն Ադրբեջանում 1988-1998 թվականներին, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2018, 178 էջ:.....463

Tatevik Hayrapetyan. Internal Political Processes in Azerbaijan in 1988-1998. Yerevan: Yerevan State Un-ty Press, 2018, 178 pp.

Татеви́к Айрапетя́н. Внутриполитические процессы в Азербайджане в 1988-1998 гг., Ереван, Изд-во Егу, 2018, 178 сс.

Վարդան Ոսկանյան, Հասմիկ Կիրակոսյան. Պարսկերեն հասարակական-քաղաքական և դիվանագիտական տեքստերի թարգմանության հիմունքներ, «Զոփի Փրինթ», ԵՊՀ հրատարակչություն, Երևան, 2019, 264 էջ:.....468

Vardan S. Voskanian, Hasmik C. Kirakosian. Introduction to the Translation of Persian Socio–Political and Diplomatic Texts, «Copy Print», YSU Publishing House, Yerevan, 264 pp.

Вардан Восканян, Асмик Киракосян. Основы перевода персидских общественно-политических и дипломатических текстов, «Копи принт», Изд. ЕГУ, Ереван, 2019, 264 сс.

Տեղեկատվություն «Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորում» հասարակական կազմակերպության գործունեության մասին.....471

Information on the Activities of «Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh» NGO.....472

Информация о деятельности общественной организации «Объединение молодых ученых и специалистов Арцаха».....473

«Գիտական Արցախ» պարբերականի հոդվածների ձևավորման պահանջները.....474

The requirements for «Scientific Artsakh» journal.....475

Требования к оформлению статей журнала «Научный Арцах».....476

ԳՐԱՆՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՔԵՇԵՆՅԱԿ, REVIEWS

Տաթևիկ Հայրապետյան, Ներքաղաքական գործընթացները Ադրբեջանում 1988-1998 թվականներին, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2018, 178 էջ*:

ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի կոլկասագիտության բաժնի դասախոս, պատմական գիտությունների թեկնածու Տաթևիկ Հայրապետյանի մենագրությունը նվիրված է 1988-1998 թթ. Ադրբեջանի ներքաղաքական իրավիճակի հիմնական առանձնահատկություններին, իշխանություն-ընդդիմություն պայքարի խորքային պատճառներին, ներհիշխանական ու ներընդդիմադիր ճամբարներում առկա բազմաթիվ հակասություններին, ինչպես նաև Ադրբեջանի ներքաղաքական գործընթացների ու դարաբաղյան ճակատում ընթացող ռազմական գործողությունների փոխներգործությանը:

Գիրքը բաղկացած է երեք գլխից, ունի ներածություն, երակացություններ և օգտագործած աղբյուրների ու գրականության ցանկ: Ներածությունում ներկայացված են արծարծվելիք խնդիրների շրջանակը, հիմնական սկզբնաղբյուրները, պատմագիտական կամ հրապարակախոսական այն աշխատությունները, որոնք հիմք են ծառայել հեղինակի համար՝ քննարկելու

ներքաղաքական գործընթացներն Ադրբեջանում 1988-1998թթ.-ին: Անկասկած, մեծ է նշված խնդիրների արդիականությունն ու հրատապությունը այն պայմաններում, երբ դեռևս Արցախյան հակամարտության էջը փակված չէ հայերիս և, առավել ևս, ռևանշիստական տրամադրություններով համակված ադրբեջանցիների համար:

Տ. Հայրապետյանն իրավացիորեն և տրամաբանական շարադրանքով բացահայտում է այն երևույթը, որ 1980-ական թթ. երկրորդ կեսին «վերակառուցման» քաղաքականության շրջանում, ազգայնականության վերելքն Ադրբեջանում տեղի էր ունենում XX դարասկզբին կոլկասյան թաթարների ազգային ինքնագիտակցության ձևավորման և ազգային գաղափարախոսությունների հայեցակարգային փոխակերպումների նմանությամբ ու օրինակով: Նա բազմակողմանիորեն լուսաբանում է վայրիվերումների մի փուլ, որը նշանավորվում է թե՛ հորհրդային Միության փլուզմամբ և նախկին հասարակարգի ճգնաժամով և թե՛ ծայրամասերում կենտրոնախույս նկրտումների աճով, ապագայի նկատմամբ անորոշությամբ ու ազգային ելքերի փնտրտությամբ:

Հեղինակը մանրամասն ներկայացնում է Ադրբեջանի ժողովրդական ճակատ (ԱԺԾ) կուսակցության ձևավորման, կազմավորման, ներքին խմորումների, գաղափարական ու մարտավարական թևերի և բուն գործունեության պատմությունը: Դա հնարավորություն է ընձեռում հասարակությանը՝ ծանոթանալու ոչ միայն զուտ Ադրբեջանում կուսակցականաշինության գործընթացներին, այլև այդ համատեքստում հետևելու զուգահեռաբար թե՛ժացող քաղաքական, գաղափարական խմորումներին, ըմբռնելու ադրբեջանական ազգայնականության էությունն ու առանձնահատկությունները, հակահայկականության ուժգնությունը, արտահայտման ձևերը,

* Գրախոսությունը ներկայացվել է 22.04.2019թ., տպագրության ընդունվել՝ 17.06.2019թ.:

ներթաղաքական գաղափարական հոսանքները, ինչպես նաև Արցախյան հարցի դերն ու նշանակությունն այդ գործընթացներում: Երկայացնելով նշված պատմական ժամանակաշրջանի խորնիկան՝ Տ.Յայրապետյանին հաջողվել է ցույց տալ պուզահեռաբար ընթացող հասարակական-քաղաքական բարդ երևույթների փոխկապակցվածությունն ու փոխներգործությունը:

Յետաքրքրական է և ուսանելի 1989 թվականի ներթաղաքական իրադրության լուսաբանումը: Կարևոր է անդրադարձը նախ՝ Սումգայիթի (1988), այնուհետև՝ Ադրբեջանի հայաբնակ տարածքներում (Գանձակ-Կիրովաբադ, Նախիջևան, Շաքի, Շամախի, Իսմայիլի, Խանլար, Դաշքեսան) և, հատկապես, 1990թ. հունվարին Բաքվում տեղի ունեցած կոտորածներին, որոնց տրվում է օբյեկտիվ, քաղաքական ու քաղաքագիտական համարժեք գնահատական:

Տ.Յայրապետյանը օգտագործել է հարուստ տեղեկատվական, հրապարակա-խոսական գրականություն: Անշուշտ, այս դեպքում կարևոր դերակատարում ունի այն փաստը, որ նա տիրապետում է ադրբեջաներենին, ինչն էլ նրա առջև լայնորեն բացել է այդ լեզվով հրապարակված կյուրթերի շտեմարանը: Սակայն ադրբեջանցի, թուրք կամ օտարապահ ադրբեջանամետ հեղինակների առատությունն ինքնին դրական երևույթ կլիներ այն պարագայում միայն, երբ հեղինակին հաջողվեր դրանք գրաքննության ենթարկել՝ հիմնվելով, բնականաբար, գիտականության ու օբյեկտիվության սկզբունքների վրա: Երկայացնեն մի շարք քննադատական դիտարկումներ՝ նպատակ ունենալով նպաստելու աշխատության հետագա հրատարակություններում բացթողումների շտկմանը:

Այսպես, հիշատակելով բրիտանացի լրագրող Թոմաս դե Վաայի «Սև այգի. Յայաստանն ու Ադրբեջանը խաղաղության և պատերազմի միջով» գիրքը՝ Տ.Յայրապետյանը թեև իրավացիորեն նկատել է, որ հեղինակը «ձգտել է «հավասարության նշան» դնել ադրբեջանական ու հայկական կողմերի գործողությունների միջև և տարաբնույթ երևույթների գնահատումներում երբեմն «հարկադրված» է եղել դրսևորելու որոշակի կողմնակալություն (էջ 13), այնուամենայնիվ նա գիրքը պարմանալիորեն ու առատորեն համեմել է հղումներով այդ կեղծ-գիտական, քարույգական աշխատությանը, որում առկա են բավմաթիվ անճշտություններ ու «տեղեկատվական ռուբեր»։ Միաժամանակ անտեսվել է գրքի՝ գիտականորեն հիմնավորված մանրամասն քննադատությունը¹¹²⁸, որի նպատակներից մեկը հենց այն է եղել, որ հետայդու այդ անվստահելի աշխատությունը գիտական հանրույթի կողմից անտեսվի կամ գոնե պզուշուբանք ընթերցվի, այլ ոչ թե լայնորեն կիրառվի: Նույնը կարելի է ասել ամերիկյան տիրահոջակ կեղծարար-պատմաբան Ռոնալդ Սյունուն անհարկի հիշատակելու մասին (էջ 25)¹¹²⁹:

Նկատելի է, որ Տ.Յայրապետյանը համառորեն չըջանցել է հայ հեղինակների՝ գիտական հենք ունեցող աշխատությունները: Օրինակ, անտեսված է հողվածների մի ծանրակշիռ ժողովածու¹¹³⁰, որում մանրամասն քննության են առնված ադրբեջանցիների ծագմանն առնչվող, խորհրդային տարիներին չըջանառուվող կեղծ-գիտական տեսությունները, և արժանի հակահարված է տրված ադրբեջանական պատմագրության անհիմն դատողություններին:

¹¹²⁸ **Вртанесян К.**, Томас Де Ваал, «Черный сад»: в поисках несуществующего баланса // Ռազմավարության և անվտանգության հարցեր/ժողովածու. Երևան, 2007 Իօ 637-658:

¹¹²⁹ Մանրամասն տե՛ս **Ավվազյան Ա.**, Յայաստանի պատմության լուսաբանումը ամերիկյան պատմագրության մեջ. քննական տեսություն, Երևան, 1998, 260 էջ: Սույն գիրքը վերաիրատարակվել է 2002թ. Լոս Անջելեսի «Լոյս» պարբերականում՝ «Գրքատեր» հրատարակչության կողմից:

¹¹³⁰ К освещению проблем истории и культуры Кавказской Албании и восточных провинций Армении, Ереван, 1991.

Ինչ խոսք, պարմանայի է նաև տողերիս հեղինակի գրքի¹¹³¹ շրջանցումը, որն, ի դեպ, Տ.Յայրապետյանն է գրախոսել ու բարձր գնահատել¹¹³²: Ընդ որում, առաջին գլխում նա անդրադառնում է հենց այն հարցերին, որոնք քննարկված են վերոնշյալ աշխատությունում և առնչվում են XIX դարավերջի ու XX դարասկզբի «կովկասյան թաթարների» ինքնությանը, ազգայնականության դրսևորումներին, ազգային առաջնորդների մոտեցումներին ու գործունեությանը: Ի դեպ, այդ ուսումնասիրությունում տողերիս հեղինակն առաջին անգամ է գիտականորեն շրջանառել բազմաթիվ թեկեր ու ձևակերպումներ: Օրինակ, իսլամականությունից դեպի թյուրքականություն, իսկ այնուհետև՝ «ադրբեջանականություն» անցման փուլերն առաջին անգամ հստակ ժամանակագրորեն բաժանվել ու սահմանվել են այն եպոքոյթներով, որոնք օգտագործում է Տ. Յայրապետյանը¹¹³³:

Փոխարենը, նա բազմիցս անհարկի հղում է անում ադրբեջանցի պատմաբան Ա. Բալաևին, որի հակապատմական տեսակետները հանգամանորեն քննադատել են իմ գրքում: Այսպես, Տ.Յայրապետյանը, հղելով նրան, գրում է. «1905-1907թթ. հեղափոխական շարժումների ժամանակ ի հայտ եկած ադրբեջանական քաղաքական կազմակերպությունները խնդիր էին դնում պայքարելու ոչ թե ադրբեջանցիների՝ որպես ինքնաբավ էթնիկ ամբողջության ազգային իրավունքների, այլև Կովկասի բոլոր մահմեդականների իրավունքների համար¹¹³⁴, ինչը բնական էր, քանի որ «ադրբեջանցի» էթնոս գոյություն չուներ» (Էջ 20): Բայց չէ՞ որ նույն Ա.Բալաևին ես մանրամասն քննադատել եմ հենց «ադրբեջանական էթնոս» եպոքոյթը սխալ ու ժամանակավրեպ կիրառելու համար: Ցավոք, մեզանում դեռևս չի ձևավորվել այն գիտակցությունը, որ անվստահելի սկզբնաղբյուրներն ու գրականությունն առատորեն հղելն ինքնըստիսթյան լայնացում է այդ գրքերի գործածության շառավիղը կամ հղման ինդեքսը (սндекс употребления): Միաժամանակ հայ հեղինակի գիտական օբյեկտիվ աշխատության շրջանցումը հոյ է ծանր հետևանքներով մեր հայրենի գիտության պարզացման տեսանկյունից, առավել ևս՝ հայ-ադրբեջանական պատմագիտական ընդհարման համատեքստում: Յավելեմ, որ Ա. Բալաևը առ այսօր իմ քննադատությանը չի արձագանքել:

Սեկ այլ օրինակ ևս՝ կապված ադրբեջանցի հեղինակներին անհարկի հղելու հետ: Երբ Տ. Յայրապետյանը գրում է, որ «1937 թ. «թուրք» եպոքոյթին փոխարինելու եկավ «ադրբեջանցի»-ին» (Էջ 24) և հղում է ադրբեջանցի Յուսուֆ Ըզջելիկի (Yusuf Özcelik) փոքրածավալ մի հոդված¹¹³⁵, ապա թյուր տպավորություն է ստեղծվում, թե նա է այդ իրականում անստույգ տեսակետի հեղինակը: Մինչդեռ նրա հոդվածի հրապարակումից առաջ լույս են տեսել գիտական ավելի ծանրակշիռ աշխատություններ, որոնցում հանգամանորեն ներկայացված են ադրբեջանցի ինքնանվանման փոխակերպումները: Ավելի նախընտրելի կլիներ վկայակոչել թեկուզ ԽՍՀՄ մարդահամարի տվյալները կամ հանրագիտարանային տեղեկությունները և անհարկի չտարածել նրա հոդվածը: Նույնը կարելի է ասել հետևյալ պարբերության վերաբերյալ. «Ազգության և լեզվի իմաստով «Ադրբեջան» անվանումը սկսեց կիրառվել խորհրդային կարգերի հաստատումից հետո, և միայն 1937 թ. այն ստացավ պաշտոնական կարգավիճակ, իսկ «թուրք» եպոքոյթն արգելվեց» (Էջ 24): Այս անգամ ևս Տ. Յայրապետյանը հղում է ադրբեջանցի հեղինակ Ֆ. Էլեկբարովի (Faig Ələkbərov)՝ 2012

¹¹³¹ Варданян Т., Азербайджанцы: история одного незавершенного этнопроекта (историко-этнологический очерк), М., 2012.

¹¹³² ՏԷՍ «Յայադիտության հարցեր», 2014, թիվ 2, էջ 233-235:

¹¹³³ Варданян Т., նշվ. աշխ. էջ 66:

¹¹³⁴ Балаев А., Мамед Эмин Расулзаде (1884-1955), с. 15.

¹¹³⁵ Yusuf Özcelik, The Development and Establishment of Political Identity in the Republic of Azerbaijan // EuroKaukAsia, Euxeinos 9 (2013).

թ. համացանցում պետեղված կես էջանոց և գիտական ապարատից չուրկ կյուրթ¹¹³⁶: Եթե կյուրթ՝ ադրբեջաներենից թարգմանությունը ճիշտ է, ապա Ֆ.Էլեկբարովի միտքն է սխալ, քանի որ խորհրդային կարգերի հաստատումից անմիջապես հետո լեզվի ու ազգի նկատմամբ «Ադրբեջան» ելորը չի կիրառվել¹¹³⁷: Իրականում, «ադրբեջանցի» ինքնանվանումը պաշտոնապես դրվել է շրջանառության մեջ ոչ թե 1937, այլ 1939 թվականին: Ինչպես նկատել է Գ. Ստեփանյանը, «1937 թ. հունվարի 6-ի համամիութենական մարդահամարի պաշտոնական կյուրթերում թյուրքալեզու բնակչությունը դեռևս նշվում էր թյուրք անվամբ... Ադրբեջանում 1930-ական թվականների անձնագրավորման ժամանակ, երբ համատարած կերպով «ադրբեջանականացվեց» թյուրքալեզու բնակչությունը, 1939 թ. հունվարի 17-ի մարդահամարում նոր միայն ի հայտ եկավ և պաշտոնապես ամրագրվեց ադրբեջանցի անվանումը»¹¹³⁸:

Ամփոփելով նշենք, որ ադրբեջաներենին (կամ որևէ այլ օտար լեզվին) տիրապետելու պարագան պետք է օգտագործել նպատակային ու արդարացված, այլ ոչ թե ի հաշիվ հայկական սկզբնաղբյուրների ու գիտական գրականության: Պատմագիտության ասպարեզում նույնպես ընթանում է անթաքույց հայ-ադրբեջանաթուրքական հակամարտություն, ուստի դրան մասնակցության հայտ ներկայացնելու դեպքում պարտավոր ենք օգտագործել հայ պատմաբանների գործերը և Էլ ավելի վարգացնելու դրանցում առաջադրված գիտական անաչառ թեզերը: Ցավոք, Տ.Չայրապետյանի գրքում մի կողմից՝ շրջանցված են հայ պատմագիտության ձեռքբերումները, մյուս կողմից՝ անտեղի հիշատակության են արժանանում ադրբեջանական, ադրբեջանամետ անվստահելի սկզբնաղբյուրներն ու կեղծ-գիտական գրականությունը:

Չուսով ենք, որ նշված առաջարկներն ու դիտողությունները կշտկվեն Տ.Չայրապետյանի գրախոսվող աշխատության երկրորդ հրատարակությունում՝ հետխորհրդային Ադրբեջանի պատմությանը նվիրված այս հանգամանալից հետապոտությանը հաղորդելով առավել մեծ գիտական արժեք:

Թամարա Վարդանյան,

Երևանի պետական համալսարանի դասախոս,
Գ. Վ. Պլեխանովի անվան Ռուսաստանի տնտեսագիտական
համալսարանի Երևանի մասնաճյուղի տնօրեն,
պատմական գիտությունների թեկնածու,
Vardanyan.TR@rea.ru

¹¹³⁶ Biz kimin varisiyik: Milli Azərbaycanın, yoxsa Sovet Azərbaycanı? <http://modern.az/articles/21059/1#gsc.tab=0>, 11.02.2012.

¹¹³⁷ Այդ մասին առավել մանրամասն տե՛ս **Варданыя Т.**, նշվ. աշխ., էջ 43:

¹¹³⁸ **Ստեփանյան Գ.**, Բաբու բաղաբի հայության պատմությունը. Պատմաժողովրդագրական ուսումնասիրություն, Երևան, 2011, էջ 69: Ст'ս նաև Всесоюзная перепись населения 1937 г.: краткие итоги, М., 1991, с. 94, Всесоюзная перепись населения 1939 г.: основные итоги, М., 1992, с. 71:

Tatevik Hayrapetyan. *Internal Political Processes in Azerbaijan in 1988-1998.* Yerevan: Yerevan State Un-ty Press, 2018, 178 pp.

Tatevik Hayrapetyan's monograph is devoted to the peculiarities of the internal political processes in Azerbaijan in 1988-1998 as well as the reasons for the confrontation of the opposition with the government against the background of the Karabakh conflict.

The book utilizes widely the vast relevant information in mass media, including in the Azerbaijani language. In her presentation of the record of the given historical period, the author thoroughly outlined the history of the formation of the Popular Front of Azerbaijan (PFA) and its intra-party ideological and tactical differences.

The drawback of the book under review is that Hayrapetyan, in fact, has bypassed many of the major achievements of Armenian academic thought on this topic. Furthermore, abundant references to the pseudo-scholarly works and propaganda opuses by Turkish and Azerbaijani authors are often presented without the necessary clarifications. There are also cases of uncritical use of the works by some biased Western researchers.

Tamara Vardanyan,

*Assistant Professor at Yerevan State University,
Director of Yerevan branch of Plekhanov
Russian University of Economics,
PhD. in History*

Татевик Айрапетян. *Внутриполитические процессы в Азербайджане в 1988-1998 гг.,* Ереван, изд-во ЕГУ, 2018, 178 сс.

Монография к. и. н. Айрапетян посвящена особенностям внутриполитических процессов в Азербайджане в 1988-1998 гг. и причинам конфронтации оппозиции с властью на фоне Карабахского конфликта.

В книге широко использована богатая информационно-публицистическая литература, в том числе и на азербайджанском языке. В ходе представления хроники данного исторического периода автор обстоятельно изложила историю формирования Народного фронта Азербайджана (НФА), внутрипартийных идеологических и тактических разногласий.

Недостатком рецензируемой книги является то, что Айрапетян, фактически, обошла стороной многие крупные достижения отечественной научной мысли по данной тематике. Кроме того, обильные ссылки на лженаучные труды и пропагандистские опусы турецких и азербайджанских авторов зачастую представлены без необходимых разъяснений. Есть также случаи некритического использования работ некоторых ангажированных западных исследователей.

Тамара Варданян,

*преподаватель Ереванского государственного университета,
директор Ереванского филиала РЭУ им. Г.В. Плеханова,
кандидат исторических наук*